

թէ « (Որգարեան)՝ Մաղմուսին տառերով տը-
պուած են Սրգարու ձեռնարկութեամբ ի կոս-
տանդնուպոլիս՝ Մաշտոց, Ժամագիրք և Պա-

տարագամատոյց, 1562 թուին, յորոց յորի-
նակք կը պահուին նաեւ ի մեր մատենադա-
րանի » ։

Շարայարեւի

ՈՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՇԱՆՏՐԻ ՅԱՐԵՒԵԼՍ

(Շարումակութիւն — 850 յէջ 302)

ԱնՁՐԻԻԸ դադրած ըլլալով, կ'ու-
զենք այցելութիւն մը ընել Սրբոյն
Յակովբայ անունը կրող հոգաւար
խոռոչին, ու անանկով սգաւար ը-
նել դեռ եւս մեզի մնացած քանի մը
ժամը։ Երկար դաշնադրութիւններէն
ետքը՝ վերջապէս կը յաջողինք գտնել
մէկը որ յանձնառու կ'ըլլայ ընկեր և
առաջնորդ ըլլալ մեզ։

Գեղէն ելլելով՝ կը հետեւինք սառ-
նարանէն բղխող հեղեղի ընթացքին,
ուստի կ'անցնինք յետոյ, և մէկգի
թողլով դէպի խոռոչին խորը յառա-
ջիւր խորհուրդը, որ երկարաց հա-
մար մեծապէս վտանգալից է, փրածոյից
վրայ հաղիւ հետքը երեցող՝ հեղեղա-
տին ձախակողմը եղող ճամբուն ուղ-
ղութիւնը կը բռնենք, թէպէտ մէկէն
զղջալով թէ ինչո՞ւ չհետեւեցանք մեր
առջի մտածութեանն, հետիոտն եր-
թալու այն ճամբաներէն։ Ինչու որ
բռնադատուեցանք ձիերէն վար իջ-
նել, խեղճ անասունները կը սահէին
ու գահավէժ ըլլալու մերձաւոր վը-
տանդ կտր մինչև ութսուն մետր խո-
րութիւն ունեցող վհերու մէջ։ Ճամ-
բուն վրայ՝ պարոն Շանտր Միծն Ա-
րարատայ հիւսիսային կողմը պատող
կարծր քարանձ (andesites) հաւա-
քում մը կը ժողվէ։

Երկու ժամուան երկար ու աշխա-

տալի վերելքէ մը ետքը կը հասնինք
դարատափի կերպարանք ունեցող հը-
րուանդան մը, որ անշուշտ սառնա-
րանին աջակողման մեծ քարակոյտին
մասն է. 2250 մետր բարձրութեան
վրայ ենք. և կ'աւանդեն թէ ատենօք
հոն եղած ըլլայ Սրբոյն Յակովբայ
մենաստանն, բայց հիմայ այդ շէնքին
հետքն անգամ չի տեսնուիր, ուր Մոն-
բէրոյ կ'ըսէ թէ աղօթե՛ր է. ինչպէս
չկայ այն ուռենին՝ միակ ծառը տեղ-
ւոյն, որուն համար կը զրուցուէր, թէ
տապանին մէկ կտորն էր՝ արմատա-
ցած և կանաչադարձ տերեւներով ա-
ճած նոյն տեղւոյն վրայ։

Այս մենաւոր և անբնակ մենաս-
տան՝ իր նուիրական սրբութիւնը
պարտական էր՝ ոչ Սրբոյն Յակով-
բայ, որոյ անունով կը կոչուի, այլ
հոն հանդիպած հրաշքի մը՝ զոր այս-
պէս կը զրուցեն աւանդութեամբ։
Էջմիածնի միաբաններէն մին փորձ
փորձեր էր Արարատայ գագաթն
բարձրանալու՝ գովելի բաղձանքով
նոյեան տապանին մնացորդքը տես-
նելու։ Բայց Աստուծոյ կամքն էր որ
նոյայ ետքը ուրիշ մահկանացու չկա-
րենայ իոխել աշխարհի փրկութիւնը
պահող տապանին մէջ. որով խեղճ
միանձին ամեն ջանք և աշխատանք
արդիւնք մը չունեցան։ Երբ օրուան

մը բազմախառ ընթացքէն ետքը՝ բարեպաշտ ուխտաւորը կը հանգչէր քնով, երազելով որ քիչ ետքը իր բաղձալի նպատակին պիտի ժամանէ, երկրորդ օրը՝ արթնցած ժամանակ, Աստուծոյ կամբովը ինքզինքը փոխադրուած կը գտնէր նոյն տեղը ուստի մեկներ էր։ Այս տեղւոյն վրայ՝ ուր ամէն առաւօտ կ'արթննար, չինուեցաւ այս փոքրիկ մենաստանն զոր յիշեցնիք։

Նոյն տեղը կը բղխէ աղբիւր մը, որոյ ջուրքն, բոտ կարծեսց ժողովրդեան, բազմաթիւ յատկութիւններէն զատ, արգասաւոր ընելու շնորհքն ալ ունին։ Ամենախեղճ է նախկին բղխումը։ Նոյն փոքրիկ քանակութիւն մը, գրեթէ լիտր մը առ վայրկեանն, կը հոսէ տղմուտ քարակոյտէ, ու սեաւ պազալտէ աւազանին մէջ կը ժողվուի։ տեղացւոց համար ամենալինջ և ամենահամ ջուր մը, ութ աստիճանի բարեխառնութեամբ, մինչ տեղւոյն օդը՝ երեկոյեան ժամը վեց ու կիսուն՝ տաննըլով աստիճանի բարեխառնութիւն ունի։

Հասարակաց աղիտին ժամանակ, սրբածութեան, երաշտութեան, մաւրխաց ապականագործ յարձակմանց և այլն, Երեւանի գաւառին Հայք սովոր են թափորի ելնել, սրբոց նշխարքն ալ, զոր ունին, հետեւին շրջեցընելով։ Այս առթից մէջ Սըրբոյն Յակովբայ աղբիւր ջուրը՝ իր մեծ մասն և յարգանքն ունի։ Եթէ երկիրը երաշտութենէ քնատուելու երկուղ ըլլայ, պատուաւոր ծերունիներէ պատգամաւորութիւն կը կազմուի, որ կը բարձրանան յԱրարատ՝ հոգակաւոր աղբիւր ջուրը բերելու։ և երբեք գետնի վրայ չեն գներ այն սափորները՝ զորս այդ ջրով լեցուցած են, վախնալով որ չըլլայ թէ շոգիանալով պակսի, այլ միշտ կախուած կը պահեն, ու այնպէս տեղէ տեղ կը փոխադրեն։ Երբ քաղաքն հասնին, բո-

լոր ժողովուրդը, եկեղեցւոյ ուխտին հետ խաչերով ու խաչվառք հանդիսով ընդ առաջ կ'ելլեն. ու մատաղներ ընելով, այն սուրբ ջրէն կը սրսկեն չորացած դաշտերու վրայ, մնացածը նախախնամութեան թողլով որ իրեն հաճոյականն ընէ։

Նոյն կերպով կը կուլին նաև մաւրխի յարձակմանց դէմ, և կ'երևնայ թէ հոյոյն վրայ ցանուած սրբոյն Յակովբայ աղբիւր ջուրը՝ զօրութիւն ունենայ հոն ձգելու զբազմութիւն թռչնոց, և առանձինն զտարմահաւուց, որ արագապէս կը ջնջեն և կը սպառեն դաշտաց և անդաստանաց քնատակար այդ միջատներն։

Ի հանդիպոյ այդ փոքրիկ աղբիւր կը բարձրանայ հոյակապ կարմրածաղիկ վայրի վարդենի մի, բուսական ծառական ցեղին միակ ներկայացուցիչը։ Նուիրական համարուած թէ մալմանաց և թէ Հայոց աչքին, որոյ ճիւղերէն կը կախեն դիպակի կըտորը՝ ուխտաւորաց զգեստներէն։ Միւր առաջնորդը կրակ դարձած և տեղեւ հալուելով վրանիս կը նային, երբ ի յիշատակ մեր արչաւանաց և այդպիսի դժուարին վերելից՝ սրբազան ենթադրուած ծառէն կը համարձակինք քանի մը ճղիկ փրցընել հետերնիս տանելու համար։

Մինչ ուղեկիցք կը հանգչին ու կը զովանան աղբիւրին քով, քիչ մ'աւանդին կը յառաջնէ շրջագայութեամբ դէպ ի սառնարանն, յուսալով թէ կարենանք երկրագիտական հաւաքմունք մը ընել և քանի մի լուսագրութիւններ առնուլ։ Դժբաղդաբար լուսոյ պակասութիւն և հողմոյն սաստկութիւն արգելք կ'ըլլան այս վերջնոցս յաջողութեան, թէպէտ և մեծապէս հետաքննականք։

Սառնարանն դէպ ի յաջ կը տարածուի, նեղ կրճի մը մէջ, որ չարունակութիւն է խոռոչացեալ հեղեղաւոր, գրեթէ երկու հազարամետր

ընդարձակութեամբ. և որչափ հեռացուցով կրնայ գուշակուիլ՝ կը վերջանայ մեծ կրկեսին մէջ, որ շրջապատուած է հազար մետր բարձրութիւն ունեցող ձիւնապատ սրածայր քարաժայռերէ : Ամենահրաշ գեղեցկութեամբ տեսարան մ'է, իրեն վայրենութեամբն ալ, երեկոյեան այդ պահուն :

Որչափ ալ հետաքննական էր պարոն Շանտրի համար այդ սառնարանը, որ արդէն երկար ուսումնարարած է Ալպեայց վրայ գտնուածն. բուն կեանքը, սակայն գիշերոյ վրայ հասնելովը հարկ էր մեկնիլ անտի. վասն զի պէտք եղած առաջնորդութիւնն ալ չունելով, կրնայինք մոլորիլ ու այդ դաւող ժայռից մէջ կորսուելու վտանգի մէջ ձգել ինքզինքնիս : Ճամբայ կ'եննենք, յամրաքայլ՝ թէպէտ մեծ աշխատանքով, արեւմտից վերջի ճառագայթներով հասնիլ տեղերնիս :

Երեկոյեան կերակուրը առնելուն, հնչական պողոտանք կ'իմացընեն մեզ զդարձ հօտից. որք կը ժամանեն խմբովին, ու գիւղը մօտ՝ ատեննին խումբ խումբ բաժնուելով իրենց փառախը և ախոռը կ'երթան :

Մեր անսպասելի հոն հաստատուիլը առ ժամանակեայ բնակութեամբ՝ կ'երենայ թէ մեծ զարմանք պատճառեց հովուաց, որք իրենց աշխարհնոյ ըզգեստներովը՝ աւելի աւագակաց կերպարանք ունին քան խաղաղասէր հովուաց : Հազիւ թէ անասունքն իրենց գոմերը կը քաշուին, կու գան խառնուիլ հետաքրքրաց հետ՝ որոնք մեզմէ հրկու քայլ անդին եկեր շրջապատեր էին զմզդ : Աւելորդ է ըսելս թէ ներկայութիւննին անհանգիստ կ'ընէր զմզդ, բայց ոչ աղայանօք և ոչ ալ թութու երես ցուցընելով՝ կարելի չէ գիշերնք տեղերնէն շարժել. հարկ էր համակերպիլ, Գիշերուրնէ շատ ետքն ալ՝ իրենց փափառքի ձայներովը անհանգիստ կ'ընէին և չէին թողուր հանգչիլ :

ԻԸ

Քիփ-կէօլ երթալու դժուարութիւնք. — Քուրդ Շարօ. — Վրէժխնդրութիւն. — Էուսուփ-պէկ ստարչխան :

Յուշիւ. 8. — Արարատ լեռանց վրայ ընկեք մեր արշաւանաց յատկագծին մէջ կը մտնէր Քիփ լճին (Քիպ-կէօլ) այցելել, 3000 մետրէն աւելի բարձրութեան վրայ, և Արկուռի գալերնու վախճանն էր որ այս խորհուրդը ի գործ դնենք : Քանի մը ճանապարհորդք արդէն յիշատակութիւնն ըրած են այս փորրիկ լճին, որ Արարատայ համար այն է ինչ որ Սպիտակ լեռանց Մեհ չորիներ (Grands Mulets) կոչուածը : Որ և իցէ տեսակիտով՝ այս արշաւանքն հետաքննական պիտի ըլլար, և Շանտրի հաստատուն կամք ունէր զայն գործադրելու : Ափսոս, որ հաշիւնիս ըրած էինք առանց ի նկատի առնելու մեր հետը եղողն. բուն անգործութիւնն, որ իրեն հաճոյական և զբօսեցուցիչ կը գտնէր վեր ի վերոյ ու անաշխատ շրջան մը ընէին, առանց բռնադատութեան մը տակ ինքզինքը ձգելու : Երեւան եղած ատեննէս սկսեւ էին ըսել, թէ այդ անուամբ լիճ չկայ, թէպէտեւ սպառապետի աշխարհացուցին վրայ տեղն իտեղը նշանակուած կը տեսնուէր : Յոյսերնիս դրած էինք Սարգար-բուլաքի պաշտօնատեարց վրայ. բայց հոն իմացանք թէ անոնցմէ ոչ ոք այդ կողմանէ Արարատայ մօտեցած չլլալով, Քիփ լճին վրայ տեղեկութիւն մը չունէին :

Յուսախաբք ի Սարգար-բուլաք, հաւանականագոյն էր որ Արկուռի գալով կարող ըլլանք բնակիչներէն ուրոշ բան մը իմանալ : Բայց կամ այն էր որ ամէնքը խօսքերնին մէկ ըրած

էին կամ յիրաւի համոզուած, պատասխանեցին համաձայն թէ այդպիսի անուամբ լճի մը գոյութիւնը չեն գիտեր: Խիստ ծանր էր մեզ այս բան:

Առաջնորդին՝ որ մինչև իսկ կ'ուրանար աշխարհագրական քարտից օգտակարութիւնը, ձեռուընները կը չըփշլփէր, գոհ և ուրախ մեր յուսախաբութեանց վրայ, և կը կարծէր թէ ամուսինս արդէն իր մօրէն փոխուած էր և առաջարկութենէն հրաժարած: Բայց մենք ատեն չկորսնցուցինք հասկըցընել իրեն, թէ ինչպէս պիտի ցոյց տանք թէ Գաղղիացիք կամաց հաստատութեան ու յամառութեան մէջ մեր սլաւ բարեկամներէն վար չենք մնար:

Պարոն Շանտր ոչ եւս կ'աղաչէր, այլ այս անգամ կը հրամայէ որ օրը չլերջացած առաջնորդ մը բերեն վաղուան համար: Արկուսիէ անդին ռատարչեայի մը հրամանաց տակ Քըրդաց այլեայլ բանակատեղք կան. հաւանական է որ այդ հրամանատարը կարող ըլլայ այլեայլ տեղեկութիւններ տալով տագնապէն ազատել զմեզ:

Արեւը իր ընթացքը կատարելէն դեռ հեռի էր՝ երբ մեր կողակքն և Համբարձում՝ բերին զՇարոյ առաքիճա և երկու հոգի իրենց ցեղակիցներէն. որոնք կատարելապէս ծանօթք էին լճին, և խոստացան տանիլ զմեզ հոն համառօտ ճամբաներով, իրաւ է որ կը պնդէին թէ իմ ուժէս վեր է այն արշաւանք, բայց ես իրենց խօսքին չուզեցի հաւատալ:

Առաջարկեցինք կարաւանապետներուն որ ընկերանան մեզ մինչև յառաջին վրանն Քրդաց, և հոն գնել վրանսիս: Ամէնք միաձայն մերժեցին խստիւ մեր այս խնդիրքը, պատճառելով թէ ձիերն յԱրալք ցորեան կերած չըլլալով, յոգնածութենէն ճամբուն վրայ կ'իյնան: Կը բռնադատուինք ցաւելով ետ կենալ մեր

խորհուրդէն, ու երկօրեայ հանգիստ կը շնորհուի կարաւանին: Երբէն տեսանք որ Ղորղան երթալու համար, որ անմիջապէս հետեւեալ կայանն էր, ճիշդ մեր առաջնորդին վրաններուն առջեւէն անցնելու է:

Վեց ոտք բարձրահասակ անձնաւորութիւն մ'է Շարօ, իր ցեղին բընորոշ բազմանկիւն դիմագծով, Սեծ, չոր, գլուխը քրդի փաթթոցիկ մը անցուցած է, տաքերն ալ կոչիկ. գօտոյն մէջ լեցուն քարտիճք, Սարտինի հրացան մը, երկու կամ երեք դաշոյնք. ասոնք են իր բոլոր զէնքը: Քիչ մը տեղեակ է ռուս լեզուի:

Ամուսինս հրաւիրեց զինքը որ երեկոյեան թէյը հետերնիս առնու: Մէկէն կը նկատեմ որ հետաքրքրիւր չեն դադարի մէկմէկէ ետքը դալ խռնիլ մեր չորս կողմը. ու կատարեալ թըշնամութիւն կը ցուցընեն ռատարչեային դէմ. անհաճոյ անդրադարձութեանց նպատակ մը կը դառնայ, և իր տըխուր և սպանալից կերպարանք՝ վախ ու մոտանջութիւն կ'ըլլայ մեզ: Երբ՝ պատճառը կը հարցընէ Համբարձում, պատասխան կու տայ որ պաշտամանը ստիպմամբ Արկուսի մաքսանենգից դէմ ցոյց տուած խնամութեանը պատճառաւ, ամենուն աչքին ատելի եղած է. բայց ինչ որ ծանր հոգոյ և տրամութեան պատճառ է իրեն, մօտերս յԱրկուսի կուռոյ մը պատճառաւ իր եղբայրը սպաննած են՝ անկէ կատարել վրէժխնդրութեան ոգի մը ունեցած, զոր չի կրնար բացատրել:

Քուրդերը երբ մէկէ մը վրէժնին կ'ուզեն հանել՝ ուրիշ խօսք չունին բայց զայն՝ թէ պիտի չլծողում անպատուհաս և առանց հատուցման: Այս միջոցին և ժառանգական ատելութիւնը՝ երբեմն կը փոխանակուի արեան գնով, որ դէպքին ծանրութեանը համեմատ փոփոխութիւն կը կրէ, և կը հատուցուի կամ դրամով

կամ այսչափ անանոց գլխով։ Մար-
գու մը սպանութեան փոխանակու-
թիւնը կամ գինը կրնայ արժիւ 150
էն մինչև 1500 Ֆր. հարուած ականջի
մը 50 Ֆր. բաւական հատուցում կը
համարուի։ Բայց այս ալ ստոյգ է
որ այդ արեան գինը յաճախ ժամա-
նակաւոր հատուցում մ'է, և չապա-
հովցըններ ընդ միշտ մարդասպանին
կեանքը։ Պատմեցին մեզ քրդական
վրէժխնդրութեան հետեւեալ դէպքը,
որ Պաթումի բաժնին մէջ հանդիպեր է։
Երկու Քուրդք կ'ուզէին հարս առ-
նուլ այրի կին մը, որ անոնցմէ միոյն
առաջարկութիւնն ընդունելով հետը
ամուսնացաւ։ Միւսը մեծ նախատինք
համարելով զայն, կնկանէն վրէժն
առնելու համար՝ ճամբուն վրայ դա-
րանեցաւ, ամէն ունեցածներէ և հան-
գերձներէն կողոպտելով՝ մերկ խայ-
տառակ ձգեց զինք։ Խեղճ կ'ընէ հա-
զիւ կրցաւ տուն ձգել ինքզինքն, ու
եղածը չեղածը հասկըցուց ամուսնոյն։
Մէկէն աշտանակեց նա ի ձի, ճամ-
բայ ելաւ դէպ ի գիւղն՝ ուր այդ
նախատինքն ընողը կը բնակէր, ու
առջի տեսութեան զարկաւ սպաննեց
զնա։ Ասոր վրայ վրիժառութեան
խնդիրն յուզուեցաւ։ Նախատողին
եղբայրը սպաննողին գեղը գնաց ու
սպաննեց. որ մերձաւոր ազգական
չունենալով, հօրեղբորորդին վրան ա-
ռաւ վրէժխնդրութեան գործը և կա-
տարեց։ Այս անգովութեան ծայրը

պիտի չի գար՝ եթէ տեղական կառա-
վարութիւնը նախատինքն ընողին բո-
լոր տոհմը հետեւ երկիր մը չի զբը-
կէր։...

Նոյն օրը ծանօթացանք Եւրոսուպ
բէկին որ Արկուտի թաթար ստար-
չինան է, ութսուն տարուան, կտրիճ,
ուղիղ և հասակին ծանրութիւնը չցու-
ցընող ծերունի մը։ Հաճոյք զգալով
կը պատմէ մեզ թէ ներկայապէս չորս
կին ունի, առանց հաշուելու մեռնող-
ներն և արձըկածները, և թէ տաւ-
ուերկու մանչ զաւակ ու հնգետասան
աղջկունք, յորոց ոմանք արգէն ա-
մուսնացած և բազմաթիւ ընտանեաց
տէր են։ Որդւոցը մէջ փոքրագոյնը
վեց, եօթը տարուան տղայ մ'է, զոր
պարծենալով մը կը ներկայացընէ մեզ։
Մեծ ճանապարհորդ մ'ալ է, որ կա-
րաւաններու հետ գրեթէ բոլոր կե-
զրոնական Ասիա քալած, ինչուան ի
Չինա. ես մեծ զուարճութիւն կ'իմա-
նամ երբ անոնց կանանց ոտից տգե-
ղութիւնը կը բացատրէ։

Նոյն գիշեր միաւիճններու ձայներ
կը լսուէին գիւղին շրջապատը եղող
դաշտերէն։ յովազք էին, որ դեռ եւս
կը յաճախեն այն կողմերը, և Դուռ-
նըֆոր որ կարծեց թէ վագերը ըլլան,
Սրբոյն Յակոբայ մենաստանն ըրած
շրջազայութեան ժամանակ՝ կ'աւանդէ
թէ տեսեր է անոնցմէ բազմութիւն։

Շարայարեյի

